

МЕХАНІЧНИЙ РУХ НАСЕЛЕННЯ. ДЕМОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

За підручником “ГЕОГРАФІЯ”,

11 клас

Сергій Кобернік

Роман Коваленко

- ▶ 1. Як впливає глобалізація на міграційні потоки населення?
- ▶ 2. Чи існує зв'язок між кількістю населення та економічним розвитком країни?
- ▶ 3. Що таке Індекс людського розвитку (ІЛР) та які його основні показники?
- ▶ 4. Які виробництва належать до праце- та наукомістких? Які існують закономірності їхнього розміщення?

ПРИГАДАЙТЕ!

- ▶ Міграції, або механічний рух населення, відіграють усе більшу роль у соціально-економічному розвитку країн.
- ▶ *Міграції* (від лат. *migratio* – переселення) – переміщення людей на інші території зі зміною місця проживання назавжди або на певний час.
- ▶ Людей, які здійснюють переміщення, називають *мігрантами*.
- ▶ Виїзд за межі країни на постійне місце проживання називають *еміграцією*.
- ▶ В'їзд громадян на постійне місце проживання до країни називають *імміграцією*.
- ▶ Повернення колишніх або дійсних громадян держави на батьківщину називають *рееміграцією*, повернення насильно вивезених людей на батьківщину – *репатріацією*.

МІГРАЦІЇ, ЇХНІ ПОКАЗНИКИ.

- ▶ Для характеристики механічного руху населення використовують кілька показників.
- ▶ Передусім це дані про прибуття та вибуття населення регіону або країни за певний проміжок часу (зазвичай за рік).
- ▶ Різницю між кількістю емігрантів та іммігрантів називають *сальдо міграцій* (або чистою міграцією). Воно може бути додатним, якщо переважають прибулі люди, та від'ємним, якщо тих, хто залишив країну, більше, ніж прибулих.
- ▶ Сума кількості іммігрантів та емігрантів дає *обсяг валової міграції* (або міграційний обмін).
- ▶ Він постійно зростає: за останні 100 років – майже в 6 разів.
- ▶ *Інтенсивність механічного руху* визначається як відношення кількості мігрантів до загальної чисельності населення або кількість мігрантів на 1000 осіб населення.
- ▶ Міграції розрізняють за багатьма ознаками: *тривалістю, напрямком переїзду, керованістю, правовою ознакою...*

МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

За тривалістю

- сезонні
- тимчасові
- «маятникові»
- на постійне місце проживання

За причинами

- економічні
 - фізичні
 - інтелектуальні
- політичні
- національні
- релігійні
- екологічні

За організацією

- організовані
- неорганізовані
- примусові

За напрямом

- зовнішні
 - еміграція
 - імміграція
- внутрішні

- ▶ Міграції перерозподіляють населення в світі, виконуючи при цьому дві основні функції.
- ▶ Розподільча функція міграцій полягає в перерозподілі населення між регіонами та країнами, внаслідок чого досягається більша відповідність між попитом на робочу силу та її пропозицією.
- ▶ Селективна функція міграції полягає в зміні якісного складу населення та робочої сили територій унаслідок нерівномірної участі в міграційних процесах представників різних соціально-демографічних груп.

ВПЛИВ МІГРАЦІЙ НА ПЕРЕРОЗПОДІЛ НАСЕЛЕННЯ В СВІТІ.

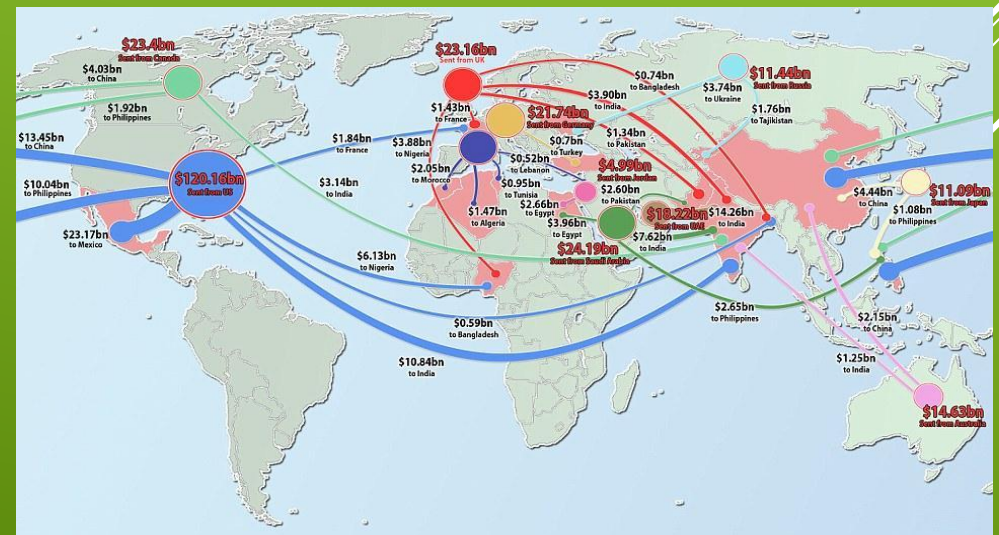
- ▶ Міграції спричиняють багато чинників: економічні, політичні, національні, релігійні, екологічні.
- ▶ Головними з них у всі часи були *економічні*.
- ▶ Міждержавні трудові міграції – важливий чинник обміну досвідом роботи, перебудови професійної та кваліфікаційної структури зайнятості, швидкого й ефективного пристосування до умов світового ринку, розвитку технологій.
- ▶ Розрізняють фізичні та інтелектуальні економічні міграції.

ЧИННИКИ МІГРАЦІЙ.

- ▶ Фізичні міграції передбачають пошук некваліфікованої низькооплачуваної роботи за кордоном переважно в сільському господарстві, будівництві, сфері обслуговування.
- ▶ Так, спостерігається еміграція робочої сили із слаборозвинутих країн до високорозвинутих.
- ▶ Першість за кількістю тимчасових робітників у Європі належить Німеччині.
- ▶ Іммігранти найчастіше задовольняються т. зв. 3D-роботою (від англ. *dirty, dangerous, degrading* – брудною, небезпечною, такою, що веде до деградації).

- ▶ **Інтелектуальні міграції, або «відплив розуму»,** полягають у переманюванні спеціалістів високої кваліфікації з одних країн до інших.
- ▶ **Високорозвинуті країни (США, Канада, ряд країн Європи, Австралія)** приймають на роботу здебільшого вихідців з бідних країн Азії, Африки, Латинської Америки.
- ▶ **Це завдає останнім значних матеріальних збитків та інтелектуальної шкоди.**
- ▶ **Однак країни-експортери робочої сили також мають вигоду:** зниження рівня безробіття й соціального напруження в країні, одержання доходів від грошових переказів емігрантів, ознайомлення робітників з передовими технологіями тощо.

- ▶ **До політичних чинників міграцій належать війни, революції, зміни державних кордонів тощо.**
- ▶ **Так, активні міграційні потоки між німцями і поляками було спричинено наслідками Другої світової війни.**
- ▶ **У наш час новою тенденцією в потоках мігрантів стало зростання кількості біженців із зон територіальних конфліктів, міжнаціональних локальних суперечок, гострої політичної боротьби, голодування.**

- ▶ **Релігійні міграції можуть мати тимчасовий характер (наприклад, паломництво до святинь) або сталий.**
- ▶ **Наприклад, через релігійне несприйняття один одного з повоєнних років тривають міграційні потоки мусульман з Індії до Пакистану, а індусів – у зворотному напрямку.**
- ▶ **Трапляються міграції на національному підґрунті. Так, після створення у 1948 р. держави Ізраїль туди лише за перші чотири роки прибуло 700 тис. іммігрантів з країн Європи, Азії, Африки.**
- ▶ **Останнім часом до суттєвих чинників міграцій додалися екологічні. Люди залишають райони екологічних катастроф. Так сталося після катастрофи на Чорнобильській АЕС.**
- ▶ **Сучасні міграції здебільшого контролюються державними органами. Існує багато міжнародних угод, що регулюють напрямки міграційних потоків.**

- ▶ Міграційна активність значною мірою залежить від демографічних характеристик населення.
- ▶ Істотно різняться за рівнем міграційної рухливості люди різних вікових категорій.
- ▶ За статистикою, серед мігрантів найбільшу частку становлять особи молодого віку.
- ▶ Внаслідок міграцій змінюється вікова структура населення.
- ▶ У місцях, де виїзд перевищує в'їзд людей, збільшується частка людей старших вікових категорій.
- ▶ Там, де багато мігрантів, найчастіше переважає молоде населення. Зміни вікової структури спричиняють коливання рівня природного приросту.

ВПЛИВ МІГРАЦІЙ НА ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ.

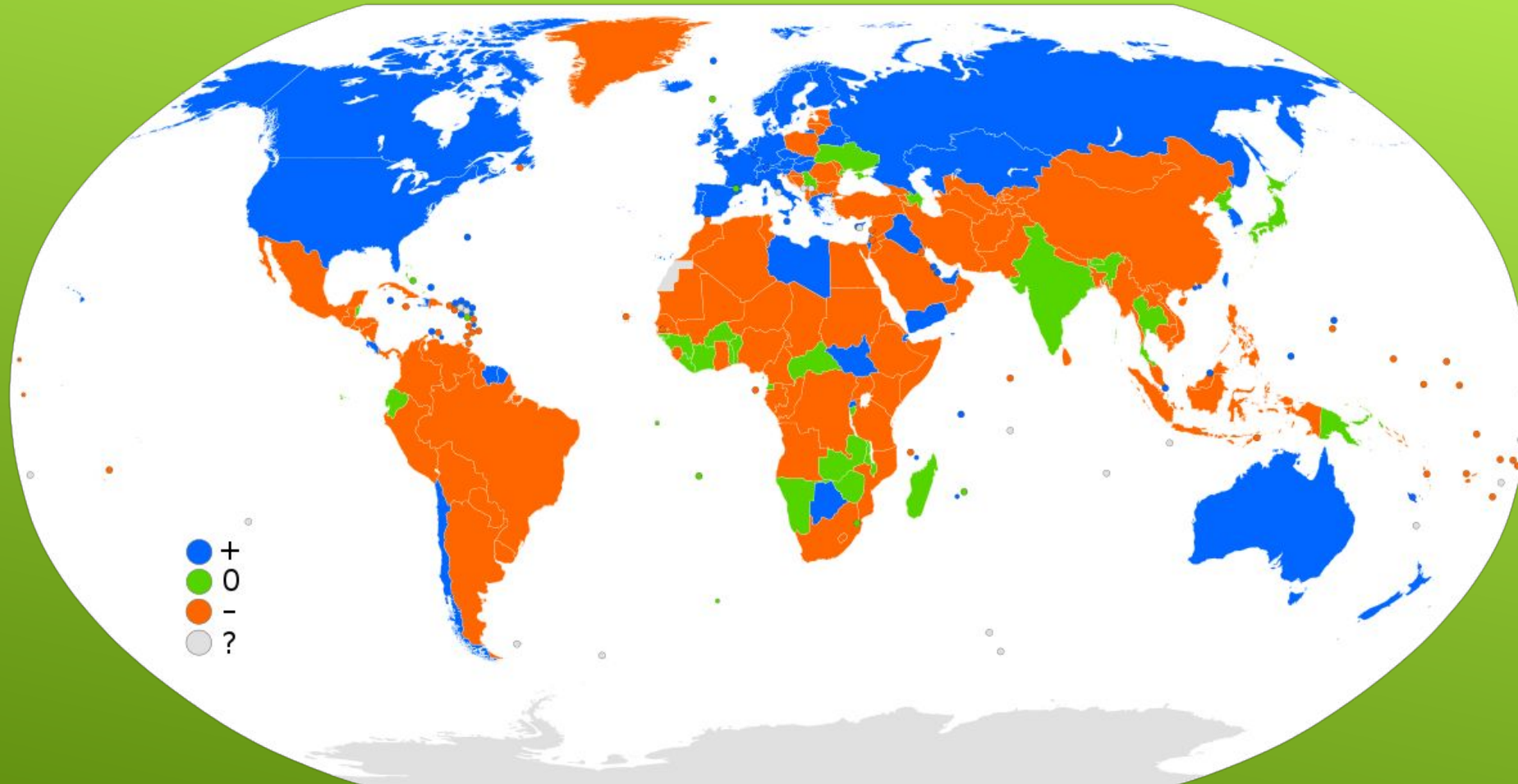
- ▶ Розрізняють показники міграційної рухливості й залежно від статі. Чоловіки зазвичай частіше залишають місця постійного проживання, ніж жінки.
- ▶ Через перевагу чоловіків серед переселенців міграції можуть спричиняти диспропорції у статевій структурі населення, що негативно позначається на шлюбності та рівні народжуваності.
- ▶ Рухливість населення також певною мірою залежить від шлюбного стану та наявності дітей у сім'ї.
- ▶ Неодружені та бездітні люди легше зважуються на переїзд, ніж одружені та ті, що мають дітей.
- ▶ Часте переміщення людей на нове місце проживання призводить до відтермінування народження дітей.
- ▶ Таким чином, міграції сприяють змінам чисельності населення як в місцях виїзду людей, так і прибуття.

- ▶ Міграції є одним з головних каналів *соціальної мобільності* населення.
- ▶ Завдяки соціальним переміщенням мігранти поступово прилучаються до нової для них моделі демографічної поведінки. Це приводить до трансформації установок, пов'язаних зі шлюбністю, народжуваністю та відбивається на відтворенні населення.

- ▶ У сучасному світі сформувалися три основні напрямки міграційних потоків, пов'язаних насамперед з економічними чинниками.
- ▶ По-перше, традиційними залишаються міграції робочої сили з країн, що розвиваються, до високорозвинутих країн.
- ▶ У структурі іммігрантів значною є частка малокваліфікованої робочої сили.
- ▶ Також унаслідок «відпливу розуму» з країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою високорозвинуті країни забезпечують себе висококваліфікованими робітниками та науковими кадрами.
- ▶ Основними країнами виїзду мігрантів є *Китай, Мексика, Індія, Філіппіни, Індонезія.*

ПРОСТОРОВІ ТЕНДЕНЦІЇ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.

САЛЬДО МІГРАЦІЙ

- ▶ Міграційна активність значною мірою залежить від демографічних характеристик населення. Істотно різняться за рівнем міграційної рухливості люди різних вікових категорій.
- ▶ За статистикою, серед мігрантів найбільшу частку становлять особи молодого віку. Внаслідок міграцій змінюється вікова структура населення. У місцях, де виїзд перевищує в'їзд людей, збільшується частка людей старших вікових категорій. Там, де багато мігрантів, найчастіше переважає молоде населення.
- ▶ Зміни вікової структури спричиняють коливання рівня природного приросту. Розрізняють показники міграційної рухливості й залежно від статі. Чоловіки зазвичай частіше залишають місця постійного проживання, ніж жінки. Через перевагу чоловіків серед переселенців міграції можуть спричинити диспропорції у статевій структурі населення, що негативно позначається на шлюбності та рівні народжуваності.

ВПЛИВ МІГРАЦІЙ НА ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ.

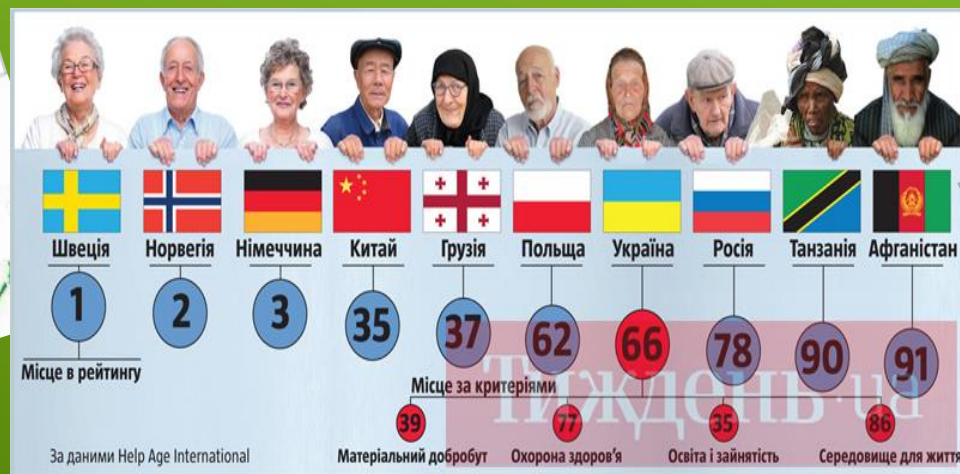
- ▶ Рухливість населення також певною мірою залежить від *шлюбного стану* та наявності дітей у сім'ї. Неодружені та бездітні люди легше зважуються на переїзд, ніж одружені та ті, що мають дітей.
- ▶ Часте переміщення людей на нове місце проживання призводить до відтермінування народження дітей. Таким чином, міграції сприяють змінам чисельності населення як в місцях виїзду людей, так і прибуття.
- ▶ Міграції є одним з головних каналів *соціальної мобільності* населення.
- ▶ Завдяки соціальним переміщенням мігранти поступово прилучаються до нової для них моделі демографічної поведінки.
- ▶ Це приводить до трансформації установок, пов'язаних зі шлюбністю, народжуваністю та відбивається на відтворенні населення.

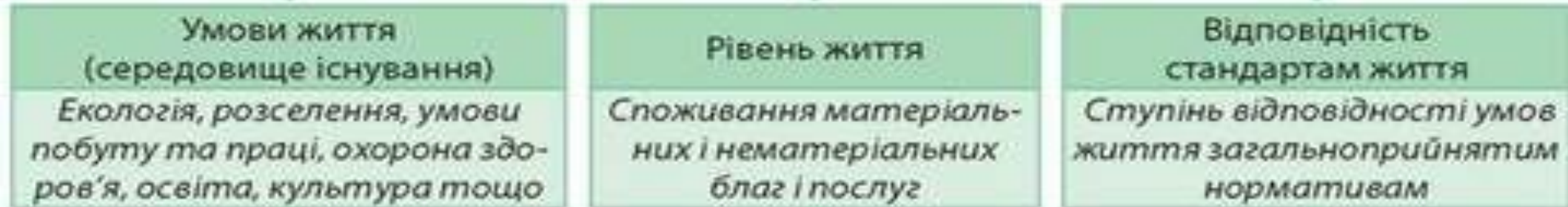
- ▶ **Якість життя** – це ступінь задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб людини.
- ▶ Її визначають шляхом порівняння фактичного рівня задоволення потреб із базовим.
- ▶ Якість життя передбачає три взаємопов'язані категорії (мал. 102): *умови життя* (середовище існування: екологія, розселення, умови побуту та праці, охорона здоров'я, освіта, культура тощо), *рівень життя* (споживання матеріальних і нематеріальних благ і послуг) та *відповідність стандартам життя* (ступінь відповідності умов життя загальноприйнятим нормативам).

**ЯКІСТЬ ЖИТТЯ ЯК ЧИННИК ПРИРОДНОГО
ТА МЕХАНІЧНОГО РУХУ НАСЕЛЕННЯ.**

- ▶ Таке оцінювання засноване на результатах багатьох досліджень авторитетних міжнародних організацій та видань: Індексі людського розвитку (ІЛР) ООН, Індексі якості життя журналу *The Economist*, Індексі щастя Фонду нової економіки, Рейтингу 100 найкращих країн світу журналу *Newsweek*.
- ▶ Згідно з нормативами розрізняють чотири ступені якості життя: достаток, нормальний рівень життя, бідність та злиденність.

КАТЕГОРІЇ ЯКОСТІ ЖИТТЯ

СТУПЕНІ ЯКОСТІ ЖИТТЯ

- ▶ Проблема зростання чисельності населення в одних регіонах світу та його уповільнення, аж до депопуляції, в інших, впливають на розвиток національних економік країн.
- ▶ Стрімке неконтрольоване зростання населення в більшості азійських та африканських країн, яке випереджує продуктивність суспільного виробництва, породжує бідність, недоїдання, неписьменність, значний рівень безробіття, високий рівень смертності, еміграцію робочої сили.
- ▶ Водночас швидко зростаюча чисельність населення в країнах з невисоким рівнем економічного розвитку є джерелом дешевої робочої сили з низьким рівнем кваліфікації.
- ▶ Це дає можливість задіяти великий працересурсний потенціал країн у працемістких виробництвах, що забезпечує гарантовані ринки збуту продукції.
- ▶ Спеціалізацію цих країн можуть визначати складання автомобілів і морських суден, виробництво комплектуючих до комп'ютерної техніки, виробництво тканин, одягу та взуття, догляд за технічними культурами в сільському господарстві.

**ДЕМОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ
ТА СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ КРАЇН.**

- ▶ **Нинішні лідери світової економіки, передусім США та країни ЄС, які свого часу стрімко розвивалися завдяки нещадній експлуатації трудового потенціалу країн «третього світу», проблему нестачі робочої сили розв'язують, відкриваючи кордони та залучаючи іммігрантів.**
- ▶ **Вважають, що в цих країнах з розвитком передових технологій відбувається стійке зниження потреби в робочій силі, тому ринок праці звужується, й паралельно знижуються рівні зайнятості та народжуваності.**
- ▶ **Для спеціалізації цих країн характерні наукомісткі виробництва, в яких задіяно місцеві трудові ресурси з високим рівнем кваліфікації: точне машинобудування, авіакосмічне машинобудування, легка хімія.**
- ▶ **На працемістких виробництвах (будівництво, видобувна промисловість, сільське господарство) працює дешева, низько кваліфікована робоча сила іммігрантів.**

- ▶ Прогнозування змін чисельності й розміщення населення – одне з надважливих завдань демографії як науки. Без демографічного прогнозу неможливими є передбачення геополітичних процесів, розрахунків необхідного виробництва товарів та послуг, розвиток інфраструктури, житлового будівництва, систем освіти, охорони здоров'я та пенсійного забезпечення.
Демографічний прогноз – це обґрунтоване передбачення головних параметрів природного та механічного руху населення для майбутньої демографічної ситуації.
- ▶ Показники природного руху населення характеризуються повільною мінливістю.
- ▶ Зрушення щодо рівня народжуваності можуть відбутися в середньому через 25 років, що дорівнює тривалості життя покоління.
- ▶ Тенденції зміни смертності ще стабільніші.
- ▶ Міграції становлять основну проблему прогнозування.
- ▶ Демографічні прогнози поділяють **на короткострокові** (на 5 – 10 років, найточніші), **середньострокові** (15 – 20 років) **та довгострокові** (30 – 50 років, за своєю сутністю є лише здогадками).
- ▶ Демографічне прогнозування можна розглядати як передбачення, моделювання та перспективний аналіз. Демографічний прогноз вважається точним, якщо його помилка становить не більш ніж 5 %.
- ▶ Використовують такі варіанти прогнозу, як **мінімальний (песимістичний)**, **максимальний (оптимістичний)** та **середній (реалістичний)**.

ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОГНОЗИ.

- ▶ У демографічних прогнозах на XXI та наступні століття думки вчених поділилися. **Песимісти** вважають, що чисельність жителів Землі стрімко збільшуватиметься. Вже через **50** років вона становитиме **50 млрд осіб**, а у **2300** р. – **1 трлн** осіб. У **3000** р. у світі житиме **14 трлн осіб**, тобто на кожного жителя планети припадатиме всього **103 см²** суходолу.
- ▶ **Оптимісти** дотримуються думки, що ми вступаємо в перехідну демографічну фазу, тому протягом найближчих 100 років збільшення кількості земель продовжиться, але повільнішими темпами. Після 1980 р. зростання населення Землі вже уповільнилося. Це відбулося через встановлення багатьма країнами, передусім Китаєм та Індією, контролю за дітонародженням, а також уповільнення темпів природного приросту населення в економічно розвинутих країнах світу.
- ▶ За останніми прогнозами експертів ООН, до 2025 р. чисельність населення планети досягне **7,85 млрд осіб**, а до **2050 – 8,92 млрд** осіб.
- ▶ А новітні технології в агарному виробництві дадуть змогу забезпечити харчовими продуктами помірно зростаючу кількість жителів Землі, яка протягом найближчих 40 – 50 років стабілізується на **рівні 9 – 10 млрд осіб**.

- ▶ 1. Що таке міграції? Назвіть їхні основні показники.
- ▶ 2. Поясніть просторові відмінності показників механічного руху, вплив різних чинників на міграції.
- ▶ 3. Обґрунтуйте особливості перебігу міграційних процесів у країнах з різним рівнем економічного розвитку.
- ▶ 4. Як демографічні чинники впливають на розвиток економіки та спеціалізацію країн?
- ▶ 5. У чому полягає важливість демографічних прогнозів?
6*. Поясніть, яким чином якість життя в країні впливає на перебіг природного та механічного руху населення.

КОНТРОЛЬ І САМОКОНТРОЛЬ

- ▶ **ПРАКТИЧНА РОБОТА № 7. Обчислення показників народжуваності, смертності, природного та механічного приросту населення країни за статистичними даними.**

- 1. Сезонність укладання шлюбів та народжень.**
- 2. Вплив старіння населення на місце країни в міжнародному поділі праці.**
- 3. Працемісткі виробництва густозаселених регіонів світу.**
- 4. Екологічні та соціальні проблеми густозаселених регіонів світу.**
- 5. Економічні, адміністративно-правові та виховні заходи демографічної політики в одній із країн світу.**

ТЕМИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА МІНІ-ПРОЕКТІВ

